

RASTISLAV DINIĆ

Na šta mislimo kada kažemo...

Patriotizam:
Žrtvovanje za zajedničko dobro

Beograd, 2022.

EDICIJA TRG

Urednici edicije:

Dušanka Milosavljević, Miloš Janković i Gazela Pudar Draško

Naslov:

Na šta mislimo kada kažemo...

Patriotizam:

Žrtvovanje za zajedničko dobro

Autor:

Rastislav Dinić

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u Beogradu;
Institut za demokratski angažman jugoistočne Evrope

Dizajn korica:

Nikola Stevanović

Prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2022

ISBN:

978-86-82324-11-9

Štampa:

Sajnos

Tiraž:

100 primeraka

**INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU**

**FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO**
SRBIA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Naučene lekcije socijalističkog modela u Srbiji" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu u partnerstvu sa Institutom za demokratski angažman jugoistočne Evrope, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora

Na šta mislimo kada kažemo...

Patriotizam: Žrtvovanje za zajedničko dobro

Polazne pretpostavke

Primanje vakcine protiv kovida-19, nije samo razborito i moralno ispravno, ono je isto tako i patriotski čin. Primiti vakcinu znači preuzeti svoj deo tereta u održavanju jednog važnog javnog dobra – kolektivnog imuniteta. Takođe, primiti vakcinu znači dati svoj doprinos rasterećenju zdravstvenog sistema države u kojoj živimo i bržem oporavku njene ekonomije. Drugim rečima, primiti vakcinu znači raditi ne samo u korist sopstvenog dobra i dobra svojih najbližih, već i u korist dobra svoje države.

Odbiti vakcinu (pod uslovom da za tako nešto ne postoje objektivni zdravstveni razlozi) znači ne samo uraditi nešto nepromišljeno (ostaviti sebe bez zaštite od oboljevanja i potencijalno teških zdravstvenih posledica), niti samo nešto nemoralno (dovesti u opasnost svoje bližnje), već i nešto nepatriotski. Odbijanje vakcina znači odbijanje da se preuzme svoj deo tereta očuvanja institucija države u kojoj živimo.

Očigledna paralela je, naravno, rat. U ratu se od građana očekuje da preuzmu svoj deo tereta odbrane države. Štaviše, ovo očekivanje se ne zasniva samo na ličnom osećanju patriotske dužnosti, već neretko uzima oblik prisile, odnosno – mobilizacije. Sloboda da samostalno odlučujemo, biramo šta hoćemo a šta ne, u takvim situacijama pada u drugi plan – tada se postupa po naređenju.

Danas smo, s dobrim razlozima, sumnjičavi prema ratu i ratnoj disciplini, kao i prema patriotskom žaru kojim je u takvim situacijama najlakše manipulirati. Čak i u najpravednijem ratu, od vojnika se traži da ubijaju druge ljude, pre svega druge vojnike, ali neretko i civile. Učestvovati u ratu znači dovesti sebe ne samo u fizičku, već i u moralnu opasnost.

Ali „rat“ protiv pandemije je nešto sasvim drugo. U ratu protiv pandemije nema (ljudskog) neprijatelja. U ratu protiv pandemije se od građana ne traži da čine bilo šta nemoralno, niti da na bilo koji način kompromituju svoj moralni integritet. Štaviše, deo tereta odbrane koji bi svaki običan građanin u pandemiji trebalo da preuzme na sebe je izuzetno mali – on podrazumeva izuzetno mali zdravstveni rizik (koji se poništava znatno većim rizikom od posledica oboljevanja) i malu investiciju vremena i truda – odlazak do najbližeg vakcinalnog punkta i najviše nekoliko dana

u krevetu zbog reakcije na vakcinu. Nikada nije bilo lakše ispuniti svoju patriotsku dužnost, tim pre što joj u prilog idu i svi ostali razlozi, kako oni sebični, tako i oni moralni.

Radiografija stanja

Pa ipak, u trenutku kada ovo pišem, oko polovine građana Srbije još uvek nije primilo vakcinu. Među mladima, ovaj udeo je još i mnogo, mnogo veći, i kreće se oko 80 odsto. Kako to objasniti? Ako se o nečemu u Srbiji stalno priča, onda je to patriotizam. Ako se nešto slavi – to je patriotizam. Ako škole nečemu podučavaju, podučavaju patriotizmu. Međutim, građani Srbije, a posebno oni najmlađi, najtemeljnije indoktrinirani patriotskim obrazovanjem, nisu spremni da podnesu ni najmanju žrtvu za zajedničko dobro.

Kako to objasniti? Možda se u patriotskom obrazovanju u školi i društvu, nedovoljna pažnje posvećuje spremnosti na ličnu žrtvu za zajedničko dobro? Ovo je objašnjenje najblaže rečeno, malo verovatno. Ne samo da su čitanke zatrpane primerima patriotizma kao spremnosti na najtežu žrtvu¹ – veličanje ovakvih primera sveprisutni je element državnih politika sećanja.²

¹ Naročito ilustrativan primer daje Ana Kolarić u tekstu „Smeh i suze srpskog obrazovanja: rodni i etnički stereotipi u čitankama za srpski jezik i književnost za osnovnu školu” – u čitanci za 6. razred osnovne škole nalazi se i tekst Matije Bečkovića „U pamćenje su ušli iz poezije”, u kojem između ostalog čitamo i sledeće: „Istorija nije uspela da odbrani Vuka Brankovića, u čijem se slučaju poezija pokazala okrutnija. Po tome se vidi koliki je bio greh ostati živ i uštedeti sebe i koliki je strah srpskog naroda od izdaje.” Reč no. 76/22, 2008.

² Uzmimo na primer sledeći deo govora koji je održao Aleksandar Vučića na svečanoj akademiji povodom 20 godina bitke na Košarama: „Tačno šezdeset i sedam dana u toj devedeset devetoj je trajala bitka na Košarama, i tačno sto osam života je kod ove karaule poklonjeno otadžbini. Bez trunke žaljenja, bez ikakvog jeda, oni, osamnaest oficira

Drugo potencijalno objašnjenje bi moglo biti da se nespremnost na žrtvu zarad zajedničkog dobra razvila *uprkos* patriotskom obrazovanju i indoktrinaciji, koji, kao što smo videli, upravo insistiraju na značaju ove žrtve. U tom slučaju, očekivali bismo da otpor vakcinaciji ide naporedo sa otporom prema ovoj vrsti patriotizma i njegovim idejama o žrtvovanju za zajednicu, dok bi zastupnici ovako shvaćenog patriotizma, u čijem se središtu nalazi upravo slika žrtvovanja života na bojnom polju, trebalo da budu najvatreniji zastupnici vakcinacije kao građanske dužnosti, ako već ne i uvođenja obavezne vakcinacije. Međutim, stvari stoje upravo suprotno: ne samo da su oni koji se smatraju najvećim patriotama u ovom smislu istovremeno i najveći protivnici vakcinacije, već je i sama etiketa patriotizma u političkoj i društvenoj javnosti postala duboka povezana sa otporom prema vakcinaciji – štaviše, ona je postala uslov da bi se neko mogao smatrati patriotom.

Uzmimo za primer koaliciju koja je na izbore u aprilu 2022, izašla pod nazivom „Patriotski blok“ – koalicija u kojoj najistaknutiju ulogu igra pokret Dveri. Ovaj pokret se već

i podoficira, pedeset i tri vojnika na redovnom vojnom roku, trinaest vojnih obveznika i dvadeset i četiri dobrovoljca, tvrdoglavo su odlučili da je smrt bolji izbor od poraza, poraza njihove otadžbine, da je otadžbina važnija od života. I postavili su svoja tela, svoju krv i svoj život između otadžbine i neprijatelja i između slobode i ropstva. Prosečno su imali nešto manje od dvadeset i pet godina, i to treba jednom zauvek da zapamtimo. Zbog Srbije, odbili su da imaju više. I znam da je lako reći kako je slatko i sjajno umreti za svoju zemlju, ali većina onih i većina nas, koji ne pripadaju vama dragi junaci, koja to priča, nikada to ne uradi. Urade to oni koji iza sebe često nikada ne ostave nijednu reč, nikakvu poruku, ne zabeleže misao, nego samo dođu tamo gde drugi ne smeju i urade to, najstrašnije i najveće delo na svetu, poklone svoj život svojoj otadžbini. To se radi bez pitanja, to se radi ćutke, i sve zajedno je toliko nesagledivo da je i sećanje na taj čin najbolje kada se sprovodi u apsolutnoj tišini.“ Snimak celog govora dostupan je na adresi: https://www.youtube.com/watch?v=e9VR_4R9Xjs

godinama unazad zalaže za povratak obaveznog služenja vojnog roka i taj predlog obrazlaže ovako: „Vojska je, uz SPC, jedna od institucija sa najvećim poverenjem kod našeg naroda. Vojnička tradicija, ratni podvizi i žrtve naših predaka nas obavezuju. Služenje svojoj otadžbini kroz vojni rok je odlična životna škola za mlade ljude – institucija gde se učimo patriotizmu, odgovornosti, radnim navikama, solidarnosti i zdravim stilovima života.“³

Međutim, retorika ovog pokreta na temu vakcinacije je značajno drugačija. „Rizik je da se vakcinišete, rizik je i da se ne vakcinišete“, izjavljuje lider ovog pokreta, Boško Obradović, i dodaje:

„Vakcine se testiraju godinama, a ova je odobrena za kratko vreme. Ljudi nemaju poverenje u lekarsku struku. Ja nisam antivakser, moji roditelji su vakcinisani, ali svako ima pravo po Ustavu da odluči za sebe... Ja sam svima rekao, čak i svojim najbližim članovima porodice, izvinite, preuzmite odgovornost za svoju odluku. Naš Ustav je jasan. Svako od nas ima neotuđivo pravo da odlučuje o svome zdravlju. I niko umesto nas ne može da odlučuje o našem zdravlju. I to je kraj priče.“⁴

Dakle, kada je reč o vakcinaciji, više nema govora ni o solidarnosti, ni o patriotizmu, ni o žrtvovanju, niti pak o svetloj nacionalnoj tradiciji⁵, već isključivo o slobodi

³ Iz saopštenja Saveta mladih Dveri, dostupnog na adresi: <https://dveri.rs/saopstenja/savet-omladine-dveri-mladi-podrzavaju-povratak-redovnog-sluzenja-vojnog-roka>

⁴ Dostupno na adresi: <https://rs.n1info.com/vesti/bosko-obradovic-za-n1-o-dijalogu-vlasti-i-opozicije/>

⁵ Mada takva tradicija, kada je u pitanju vakcinacija, u Srbiji uistinu postoji. Kako u skorašnjem intervjuu, govoreći o epidemiji variole vere 1972. u SFRJ, ističe istoričarka Radina Vučetić: „Najjači utisak upravo ostavljaju razvijenost zdravstvenog sistema, heroizam lekara,

izbora i ličnoj odgovornosti za ishod. Da se iza ovih dobro poznatih antivakcionalnih kodova o „slobodi izbora“ i „ličnoj odgovornosti“, zaista krije vakcionalni skepticizam, postalo je jasno već na početku predizborne kampanje, u kojoj je „Patriotski blok“ među kandidate za najistaknutije pozicije uvrstio i istaknute borce protiv vakcinacije i pripadnike pokreta „Lekari za nauku i etiku“.⁶

Čak i imajući u vidu da je patriotizam suštinski sporan pojam, i da mogu postojati različite interpretacije patriotizma⁷, teško je zamisliti da bilo koja među njima smatra suprotstavljanje osnovnoj meri zaštite javnog zdravlja kompatibilnim sa patriotizmom, naročito ako

medicinskih sestara i svih onih koji su dva meseca radili na suzbijanju epidemije, i uloga države koja je tu bila da obezbedi sve što je potrebno – od vakcina, do karantina, i da bude ‘vetar u leđa’ onima koji su jedini nadležni da se bore sa virusima – infektolozima, epidemiolozima, i ostalim zdravstvenim radnicima. Epidemija varirole 1972. pokazala je sve prednosti zdravstvenog sistema Jugoslavije, a pandemija korona virusa je razotkrila organizacioni kaos i slabosti sistema upravo zbog suštinskog nepoverenja u struku“. Dostupno na adresi: <https://www.politika.rs/sr/clanak/504342/Kako-je-variola-porazila-koronu>. O istoriji vakcinacije u Srbiji videti i skorašnji dokumentarac u produkciji PG Mreže, „Kako smo se pelcovali“, dostupan na adresi: https://www.youtube.com/watch?v=q496_TUqoDI

⁶ O učešću ove grupe na listi „Patriotskog bloka, više na adresi: <https://srbin.info/politika/lekari-za-nauku-i-etiku-na-listi-patriotskog-bloka-i-dveri/?lang=lat>. O stavovima ove grupe više u tekstovima „Kaznjavanje slabašnih“ (Danas, 24.08.2021. <https://www.danas.rs/dijalog/licnistavovi/kaznjavanje-slabasnih/>) i „Zašto sam protiv prevara na račun nauke“ (Danas, 30.08.2021. <https://www.danas.rs/dijalog/reakcije/zasto-sam-protiv-prevara-na-racun-nauke/>), Dr Zorana Radovanovića .

⁷ O suštinski spornim pojmovima vidi Valter Brajs Gali, Vilijam Konoli, *Suštinski sporni pojmovi*, preveli i priredili Mihael Sladeček i Bojan Vranić (Beograd i Novi Sad: Akademska knjiga, IFDT, FPN, 2017). O patriotizmu kao suštinski spornom pojmu, vidi Kvame Entoni Apaja, „Pride and shame: patriotism as a contested concept“, dostupan na adresi: <https://nationalquestions.wordpress.com/2017/01/26/pride-shame-patriotism-contested-concept/>

ovo protivljenje nije zasnovano ni na čemu boljem od individualizma i voluntarizma. Svakako, moguće je odbiti učešće u nepravednom ratu i pozivati druge da odbiju ovo učešće, a pritom još uvek smatrati sebe patriotom. Ali odbiti i propagirati odbijanje minimalne mere zdravstvene zaštite, dovodeći pritom u opasnost ne samo sebe i svoje sugrađane, već i one koji su podneli najteži teret pandemijske krize – zdravstvene radnike i institucije⁸ – teško da je spojivo sa bilo kojom koncepcijom patriotizma, koja se još uvek da prepoznati kao koncepcija *patriotizma* – dakle, lojalnosti prema zajednici i brige za njeno dobro. Pa ipak, u Srbiji se danas upravo ovakvo, očigledno antisocijalno, individualističko i sebično ponašanje, smatra patriotskim – i to nije samo etiketa koju zastupnici ovakvih stavova, uzimaju za sebe, već i etiketa koju im u manjoj ili većoj meri, priznaje cela javnost.⁹

Stoga, izložimo treću tezu – paradigmatična slika žrtvovanja života na bojnopolju ne samo da nije dovoljna da motiviše građane da se vakcinišu, već je duboko povezana sa otporom prema vakcinaciji. Ili, drugačije rečeno, nije stvar u tome da se građani ne vakcinišu *uprkos* indoktrinaciji patriotizmom u čijem se središtu nalazi slika vojničke žrtve, oni se ne vakcinišu *upravo zbog* indoktrinacije ovakvim patriotizmom.

Na prvi pogled, ova ideja ide nasuprot svemu što znamo o patriotizmu, pa čak i onome što njegovi kritičari obično iznose kao razloge protiv njega. Jedna tipična kritika kaže da ako je patriotizam izvor tako jakih osećanja da smo

⁸0 natprosečno velikom broju lekara preminulih od pandemije, više na adresi: <https://www.istinomer.rs/analize/debata-o-broju-lekara-koji-su-umrli-od-kovida-kakve-to-dokaze-trazi-danica-grujicic/>

⁹ Mediji, na primer, bez ikakvog odmaka govore o “patriotskoj opoziciji”: <https://www.blic.rs/vesti/politika/patriotska-ili-gradjanska-opozicija-ciji-kandidat-ima-vece-sanse-bosko-obradovic-se/6jrnqc0>

zbog njega spremni da žrtvujemo čak i svoj život – onda je on, kako piše Alasder Mekintajer, i stalni izvor „moralne opasnosti“, barem za one koji veruju u univerzalni moral.¹⁰ Jaka kolektivna lojalnost može nas navesti da žrtvujemo svoje interese zarad zajedničkog dobra, ali isto tako i da privilegujemo dobro svoje zajednice i njenih članova nauštrb „autsajdera“, odnosno nečlanova.

Druga kritika kaže da patriotizam koji od građana zahteva spremnost da žrtvuju svoje živote za *patriu*, nije potencijalno opasan samo po druge, već i po same članove zajednice. Čini se da on zahteva previše od građana savremene, pluralističke države, za koje je država pre svega servis, a ne *najviša vrsta zajednice*, onako kako je to polis bio za Aristotela. Žrtvovati svoj života za modernu državu, piše Mekintajer, jednako je apsurdno kao i žrtvovati svoj život za telefonsku kompaniju.¹¹ Kako bi motivisala ovu vrstu lojalnosti kod svojih građana, savremena nacionalna država mora da se predstavi kao nešto što nije, kao mnogo punija i značenjem pregnantnija vrsta zajednice – a to znači da mora doveste sopstvene građane u zabludu.¹²

Međutim, i u prvoj i u drugoj kritici, centralni problem sa patriotizmom je prejaka lojalnost državi koja ugrožava kako zahteve moralnosti, tako i pravo individua da vode svoj život u skladu sa sopstvenim ciljevima. Dakle, problem je što patriotizam traži *previše*. Ali ako je naša teza tačna, onda je centralni problem sa onim što se danas u Srbiji

¹⁰ Alasder Mekintajer, „Da li je patriotizam vrlina“, u zborniku *Savremena politička filozofija*, ur. Janoš Kiš (Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1998), str. 467.

¹¹ Alasdair MacIntyre, 'A partial response to my critics', in J. Horton and S. Mendus (eds), *After MacIntyre* (Oxford: Polity Press, 1994) p. 303.

¹² Pored već navedenih Mekintajerovih tekstova na ovu temu, vidi i njegov tekst „Poezija kao politička filozofija: beleške o Berku i Jejsu“, *Reč* 79/25, 2009.

tipično naziva patriotizmom, upravo to što on traži *prema*lo. Ne samo da nije reč o antiindividualističkoj ideologiji koja na prvo mesto stavlja dobro zajednice – nauštrb individualnih interesa i univerzalnog moral – već je naprotiv, reč o ideologiji koja ugađa hirovima pojedinaca nauštrb zajedničkog dobra, istovremeno crpeći moralnu ozbiljnost i legitimitet iz slike najteže žrtve.

Kako je ovo moguće? Zar neko ko je spreman na najveću žrtvu, ne bi samim tim trebalo da bude spreman i na onu znatno manju? Ne nužno. Kako primećuje nemački politički teoretičar, Jan-Verner Miler, žrtvovanje života na bojnopolju, povezano je sa jednom posebnom vizijom zajednice, koja ima malo veze sa savremenom državom, baš kao što i ovakva žrtva ima malo veze sa manje zahtevnim, ali mnogo uobičajenijim žrtvama koje se očekuju od građana savremenih ustavnih demokratija. Ovako Miler:

„Emocionalna snaga takve požrtvovanosti bolje se razume, ako ‘naciju’ tu vidimo onako kako ona izgleda na bojnopolju: kvazireligiozna, transcendentna apstraktnost, gotovo mistično telo koje povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost; ili, naravno, mala, vrlo konkretna četa srodnika i prijatelja koja treba da se odbrani. Takav mistični nacionalizam ili lična lojalnost jesu, da kažemo makar toliko, stvari vrlo različite od svakodnevne spremnosti građana za stvarno postojeće neznance“¹³

Dakle, jedno objašnjenje bi moglo da bude da vakcinacija naprosto ne predstavlja odgovarajuću priliku za žrtvovanje – država se u ovoj prilici ne pokazuje u dovoljno transcendentnom ili mističnom svetlu da bi zavredela žrtvu. Pa ipak, da li je ovo dovoljno da se protivljenje vakcinaciji predstavi kao jedan od ključnih testova „patriotizma“?

¹³ Jan-Verner Miler, *Ustavni patriotizam*, sa engleskog preveo Dejan Ilić (Beograd: Fabrika knjiga, 2010).

Stvari postaju jasnije kada razumemo da ovde nije reč o patriotizmu, pa čak ni o tradicionalno shvaćenom nacionalizmu, već o ideologiji koju je Slavoj Žižek ispravno nazvao „etničkim fundamentalizmom“. Kako zaključuje Žižek, etnički fundamentalizam nije povratak strogoj strukturi tradicionalnih vrednosti kakvim se često predstavlja; upravo suprotno, on se temelji na radikalnom ukidanju moralnih zabrana i oslobađanju antisocijalnih želja i poriva. Koristeći psihoanalitičku terminologiju, Žižek poredi ovu ideologiju sa superegom koji ne zabranjuje, već dopušta sve, superegom koji kaže „smeš!“:

„Paradoksalno je da današnje prividno hedonističko i permissivno postmoderno društvo preplavljuju pravila i zakoni koji navodno služe tome da nam bude bolje (restrikcije pušenja i jela, pravila protiv seksualnog napastovanja...) tako da nas referenca na neku strastvenu dubinsku etničku identifikaciju nipošto dodatno ne obuzdava, nego, naprotiv, djeluje kao poziv na oslobađanje – “Smiješ!” – smiješ povrijediti čvrsta pravila mirnog suživota u liberalnom tolerantnom društvu, smiješ jesti i piti što god želiš, smiješ se odavati patrijarhalnim običajima koje politička korektnost zabranjuje, smiješ čak i mrziti, ratovati, ubijati i silovati... Ako u potpunosti ne shvatimo taj izopačeni pseudooslobađajući učinak današnjeg nacionalizma, nećemo nikad uspjeti shvatiti njegovu temeljnu dinamiku.“¹⁴

Drugim rečima, moć etničkog fundamentalizma kao ideologije je upravo u tome što u ime zajedničkog dobra „otkazuje“ sve zahteve mirne društvene koegzistencije – od pravila koja regulišu pušenje u javnom prostoru, preko normi političke korektnosti, pa sve do moralnih normi

¹⁴ Slavoj Žižek, “Stihovi radosne slobode sadizma”, dostupno na adresi: <https://pescanik.net/stihovi-radosne-slobode-sadizma/>

protiv ugrožavanja tuđeg imovina, slobode i telesnog integriteta.

Jednom kada u „patriotizmu“ „Patriotskog bloka“, ali i mnogih drugih političkih i javnih aktera koji su tokom pandemijske krize pojam patriotizma eksplicitno povezivali sa protivljenjem vakcinaciji¹⁵, stvari dolaze na svoje mesto. Nemamo posla sa bilo kakvom, pa čak ni sa loše interpretiranom ili neubedljivom brigom za zajedničko dobro, već upravo suprotno, sa potpuno razobručenim individualizmom, kojem slika najveće žrtve, žrtvovanja života na bojnopolju, služi samo samo kao opravdanje za odbacivanje realno postojećih i relevantnih obaveza prema zajednici.

¹⁵ Drugi očigledan primer bila bi koalicija “Suverenisti”.

Šta da se radi?

Za početak – ne ustupati pravo na patriotizam onima koji se eksplicitno zalažu za podiranje tako značajnih zajedničkih dobara kao što je javno zdravlje. Zatim, ne pristajati na laž da je žrtvovanje na boju bolju jedina, ili najbolja paradigma patriotizma. Umesto toga, treba promovirati institucije, prakse i kulture služenja zajednici, koje se, poput vakcinacije, zaista tiču unapređenja važnih zajedničkih dobara.

Ovo možda neće zvučati ni previše originalno, ni previše novo. Zaista, još početkom prošlog veka, američki filozof Vilijam Džejms, u svom tekstu „Moralni ekvivalent rata“, predložio je da se vojna služba zameni onom civilnom¹⁶. Na ovaj način, smatrao je Džejms, društvo će biti u stanju da odnegeuje neophodne „ratničke vrline“ (među koje je ubrajao neustrašivost, prezir prema razmaženosti, napuštanje privatnih interesa i spremnost da se slušaju naredjenja), bez sukoba i krvoprolića. Kako piše Džejms:

„Ratnički tip karaktera može se razviti i bez rata. Čast zasnovana na spremnosti na žrtvu, baš kao i spremnost da se odrekne sopstvenog interesa, osobine su koje se mogu naći na najrazličitijim mestima. Obrazovanje sveštenika i lekara zahteva razvijanje ovih karakternih osobina, a i svi mi bismo mogli da ih razvijemo u izvesnoj meri, kada bismo o svom poslu koji obavljamo razmišljali kao o obavezi koju dugujemo državi. Trebalo bi da budemo *posedovani*, onako kao su vojnici posedovani od strane vojske, i naš ponos bi porastao u skladu s tim. Mogli bismo onda da budemo i siromašni bez poniženja, onako kako su to danas oficiri. Jedino što treba da učinimo da bi ovakva

¹⁶ William James, „The moral Equivalent of War“, *Peace and conflict: journal of peace psychology*, 1:1(1995), str. 17-26.

promena postala moguća, jeste da raspalimo građansku strast, onako kako je dosadašnja istorija raspaljivala vojničku strast.¹⁷

U izvesnom smislu, međutim, zadatak koji stoji pred nama je još teži nego onaj koji je stajao pred Džejmsovim savremenikima. Džejms pred sobom ima paradigmu žrtvovanja za državu – i to nije umiranje na bojnopolju, već način na koji vojska funkcioniše pre svega u mirnodopskim uslovima¹⁸ – koju velika većina njegovih čitalaca poznaje iz sopstvenog iskustva. Kada predlaže uvođenje obavezne civilne službe, on se koristi ovom paradigmom, kako bi objasnio na šta misli, i već postojeće modele služenja zajednici preusmerio u miroljubivijem i plemenitijem pravcu.

Danas, međutim, imamo razloga da verujemo da nije tako i da je višedecenijski proces privatizacije i razaranja javnog dobra u velikoj meri razorio i iskustvo služenja javnom dobru ili ga sveo na raštrkane i donekle izolovane niše. Pa ipak, takve niše postoje – upravo je javno zdravstvo jedna od njih – i svaki projekat izgradnje patriotizma dostojnog tog imena bi morao da krene od širenja ovog etosa javnog služenja na mnoge druge domene – a kandidata ne manjka – od borbe protiv pandemija i zaštite javnog zdravlja, preko javnih radova različitih vrsta, sve do očuvanja životne

¹⁷ Ibid, str. 25.

¹⁸ Ovde Džejms citira H.Dž. Velsa: „Na mnoge načine, vojna organizacija predstavlja najmiroljubiviju od svih aktivnosti. Kada savremeni čovek stupi sa ulice, ispunjene bučnim neiskrenim reklamama, cenkanjem i nesigurnim zaposlenjem, u kasarnsko dvorište, on stupa na višu društvenu ravan, u atmosferu služenja i saradnje i beskonačno časnijih poduhvata. Ovde se barem ljudi ne izbacuju sa posla da propadaju samo zato što nema neposrednog posla za njih, već se hrane i uvežbavaju i školuju za bolje poslove. Ovde se, barem, unapređenje postiže samozaboravom a ne samopormocijom.“ Ibid, 26.

sredine i izazova globalnog zagrevanja koji će zahtevati mnoge „ratničke“ vrline o kojima govori Džejms – neustrašivosti, spremnosti na odricanje, ali pre svega, spremnosti na saradnju.¹⁹

Jedan od razloga zašto se etnički fundamentalizam – ova suštinski antisocijalna ideologija – tako lako izborio za monopol nad pojmom „patriotizam“, svakako leži i u činjenici da su iskustva zajedničkog služenja državi prestala da budu deo iskustva većine građana Srbije. Činjenica da, kako se to ponosno konstatuje u prethodno citiranom saopštenju Dveri, građani imaju najviše poverenja u Srpsku pravoslavnu crkvu i Vojsku Srbije, pokazuje da imamo posla sa razorenim društvom u kome se institucije doživljavaju isključivo u sklopu „nacije“ kao „kvazireligiozne, „transcendentne apstraktnosti“ o kojoj govori Miler. Zbog toga se institucije sa kojima građani imaju mnogo više iskustva i dodira, institucije koje spasavaju i unapređuju živote svih – bolnice, škole, vrtići, socijalne i komunalnih službe, i mnoge, mnoge druge – ne vide kao dostojne poverenja, iako mnoge od njih predstavljaju upravo one niše u kojima se još uvek gaji etos požrtvovanosti i služenja zajedničkom dobru iz kojeg bi se mogao razviti i širi patriotski etos.

Patriotizam zasnovan na masovnom i rasprostranjenom, zajedničkom iskustvu služenja zajednici na najrazličitije načine i kroz različite, samo na prvi pogled prozaične zadatke²⁰, ne bi mislio o državi kao o „transcendentnoj

¹⁹ Videti, na primer, tekst Adama Tuza, „Ekološki lenjinizam“, o ratnom komunizmu kao jednoj mogućoj strategiji suočavanja sa izazovima klimatskih promena: <https://pescanik.net/ekoloski-lenjinizam/>

²⁰ Džejms u svom tekstu navodi između ostalog i rad u rudnicima, na teretnim vozovima i ribarskim brodovima, kao i pranje sudova, odeće, prozora, izgradnju puteva i pravljenje tunela – ali se lako može zamisliti

apstraktnosti“, već kao o konkretnoj realnosti sastavljenoj od mnoštva različitih, ali međusobno isprepletanih dužnosti, običaja, navika i praksi. Takav patriotizam bi istovremeno služio i kao najbolja odbrana od antisocijalnih impulsa i nagona koji bi pod navodno patriotskom maskom spremnosti na najveću žrtvu – onu na bojnopolju – sebi davao za prvo da krši osnovne elementarne norme života u zajednici, zato što bi ovoj apstrakciji suprotstavljao opipljivo iskustvo patriotizma kao svakodnevnog služenja zajedničkom dobru.

Naravno, paralelno sa obnovom institucija i praksi služenja zajednici, trebalo bi ponovo razmotriti i obrazovne programe i paradigme patriotizma koji se deci predstavljaju od najmanjih nogu. Ako slike žrtava na bojnopolju kao centralne za aktuelne modele patriotskog obrazovanja, ne čine buduće građane ništa spremnijim da, onda kada je to zaista potrebno, podnesu čak i najmanje žrtve za zajedničko dobro, i ako, štaviše, one služe kao ideološki zastor za uzgajanje i podsticanje duboko antisocijalnih poriva, onda bi ih trebalo, ako ne u potpunosti napustiti, a onda svakako dopuniti drugačijim paradigmama patriotizma; patriotizma kao saradnje, kao spremnosti da se zajednici služi na konkretne i svakodnevne načine, pa konačno i kao spremnosti na žrtvu, ali ne za neku „transcendentnu apstrakciju“, već za unapređenje konkretnih zajedničkih dobara.

i lista zadatka prikladnijih aktuelnim ekonomskim i ekonomskim potrebama. Milerov primer plaćanje poreza koje omogućava održavanje socijalne države, takođe je dobra ilustracija.

CIP- Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

172.15(497.11)

316.4(497.11)

ДИНИЋ, Растислав, 1978-

Na šta mislimo kada kažemo ---. Patriotizam : žrtvovanje
za zajedničko dobro / Rastislav Dinić. - Beograd : Univerzitet,
Institut za filozofiju i društvenu teoriju : Institut za
demokratski angažman jugoistočne Evrope, 2022 (Novi Sad :
Sajnos). - 13 str. ; 18 cm. - (Edicija Trg)

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-82324-11-9

а) Патриотизам-- Србија б) Друштвена одговорност-- Србија

COBISS.SR-ID 66845961